

وضعیت تمرکز در صنایع

غول‌های اقتصاد ایران

شکست بازار!

در ادبیات نوین، حتی شکست بازار توجیهی برای تصدی‌گری دولت نیست.

در مقابل دیدگاهی که بازار را کاراترین سازوکار برای تخصیص بهینه منابع و نیل به کارایی می‌داند، دیدگاه افراطی دیگری که دولت را جایگزین سازوکار بازار می‌کند، به وجود آمده است. اما در این میان، دیدگاه بینابینی نیز وجود دارد. به عنوان مثال، مکتب اقتصاد کلان کینزی یا نظریه اقتصاد بخش عمومی، موارد شکست بازار از قبیل حاکم شدن شرایط انحصار را بر شمرده و دخالت دولت را در شرایطی خاص توجیه می‌کند. اگر چه عده‌ای همچون اقتصاددانان مکتب شیکاگو، حتی در این شرایط هم دخالت دولت را نفی می‌کنند، ولی شواهد علمی، حکایت از توجه دولت‌ها به تصویب مقررات و ترتیب نظامی برای تنظیم و نظارت بر انحصارات دارد. در واقع، با پذیرش این نکته که بین رقابت کامل و رقابت در عمل، تفاوت وجود دارد، مفهوم تنظیم توسط دولت مطرح می‌شود. نکته حایز اهمیت آن است که در این مورد، دولت جایگزین بازار نمی‌شود، بلکه بازارها همچنان کانون اقتصاد محسوب شده و دولت به کارکرد آنها کمک می‌کند. به بیان دیگر، دولت فضای رقابت را تسهیل و در مواردی مانند انحصارهای طبیعی، مانع سوء استفاده از قدرت انحصاری می‌شود.

به گزارش واحد تحقیقات «اقتصاد ایران»، در حال حاضر ۱۰۶ کشور جهان دارای قانون رقابت هستند که شامل ۲۶ کشور آفریقایی، ۱۸ کشور آسیایی و ۱۷ کشور منطقه آمریکای لاتین و کارائیب می‌باشند. به غیر از کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (OECD) و کشورهای فوق‌الذکر، تعداد ۶۸ کشور در حال گذر (نظیر اروپای شرقی) اقدام به تدوین قانون رقابت نموده‌اند.

سازمان‌های بین‌المللی و الگوهای فراملی

● سازمان ملل: این سازمان در سال ۱۹۸۰ مجموعه‌ای از اصول و قواعد رقابت را منتشر و در سال ۲۰۰۰ این مجموعه را مورد بازنگری و بازبینی قرار داد.

● سازمان تجارت جهانی (WTO): اعضای این سازمان آزادند هر قانون رقابتی که می‌خواهند تصویب کنند. تنها محدودیت، اصل عدم تبعیض رفتار ملی است که در ماده ۳ گات (GATT) ذکر شده است. تمرکز اصلی مباحث در این سازمان در خصوص چهار اقدام ضد رقابتی شرکت‌ها، از جمله محدودیت‌های افقی (ترتیبیات میان‌مدت بنگاه‌های رقیب تولیدکننده محصولات مشابه و یکسان، جهت تحدید رقابت)، محدودیت‌های عمودی (ترتیبیات ضد رقابتی میان بنگاه‌ها در طول زنجیره تولید - توزیع)، سوء استفاده از موقعیت مسلط در بازار و ادغام‌ها است که از اهمیت خاصی برخوردارند.

● آنکتاد (UNCTAD): این نهاد، الگوی قانون رقابت (Model Law on Competition) را پیشنهاد کرده و اقدامات پژوهشی و مشاوره‌ای گسترده‌ای در این زمینه انجام داده است.

واحد تحقیقات «اقتصاد ایران» از وضعیت تمرکز در صنایع کشور گزارش می‌دهد.

مجتمع بندر امام، رازی، خارک، اراک، ارومیه، شیراز، اصفهان، تبریز، خراسان، امیرکبیر و بوعلی سینا. براساس نمودار اول، بالاترین سهم تولید مربوط به مجتمع پتروشیمی بندر امام بوده که سهمی در حدود ۳۷ درصد از کل تولید بازار را به خود اختصاص می‌دهد. مجتمع رازی با ۱۷ درصد در رتبه دوم قرار داشته است. (در نمودارها هر چه شیب منحنی بیشتر باشد میزان تمرکز در بازار، بالاتر و بنابراین قدرت انحصاری واحد مربوطه بیشتر است.)

صنعت فولاد

نمودار دوم، وضعیت تمرکز برای واحدهای تولیدکننده فولاد خام را نشان می‌دهد. در این صنعت، فولاد مبارکه و شرکت ذوب آهن اصفهان حتی تا امروز قدرت بلامنازع این صنعت می‌باشند.

صنعت خودروسازی

در سال ۸۲ هفت شرکت در صنعت خودروسازی کشور به تولید مبادرت می‌ورزیدند که شرکت ایران خودرو با دارا بودن سهمی معادل ۶۲ درصد، در مقام نخست و پس از آن سایپا با سهمی معادل ۳۱ درصد، در جایگاه دوم قرار داشتند. در نمودار سوم، وضعیت تمرکز در صنعت خودرو نشان داده شده است. گرچه در ۴ سال اخیر با ورود شرکت‌های جدید و افزایش نسبی رقابت، مقداری از سهم بازار ایران خودرو کاسته شده است، با این وجود، این دو شرکت نیمه دولتی هنوز نزدیک به ۹۰ درصد بازار خودروی کشور را در دست دارند.

صنعت سیمان

از دیگر صنایع موجود در کشور که میزان تمرکز نسبتاً بالایی دارد، صنعت سیمان را می‌توان نام برد. در سال مورد مطالعه، واحد سیمان ساوه با دارا بودن سهمی معادل ۳۵/۹ درصد از کل تولید سیمان سفید مقام نخست و پس از آن واحد سیمان تبریز با سهمی معادل ۲۳/۹ درصد در مقام بعدی قرار داشتند. پس از آن، واحدهای سیمان ارومیه و شمال در جایگاه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

دیگر صنایع انحصاری کشور، صنعت شیشه‌سازی و صنعت قند و شکر می‌باشند که درجه تمرکز نسبتاً بالایی در آنها مشاهده می‌شود. چنین بررسی‌هایی ضرورت نظارت و رقابتی کردن صنعت و بازار را به صورت جدی‌تری نمایان می‌سازد - به ویژه در بازارهایی که تعداد معدودی از بنگاه‌ها سهم عمده‌ای از بازار را در اختیار دارند و از توانایی بالایی برای اعمال قدرت انحصاری در تعیین مقدار و قیمت بازار برخوردارند. ■

برای سنجش درجه تمرکز در هر بازار که می‌تواند معرف قدرت انحصاری و سرانجام، زیان جامعه از این ناحیه باشد، شاخص‌های مختلفی وجود دارند. در برخی کشورها این میزان تمرکز در صنایع مختلف، هر سال اندازه‌گیری می‌شود تا نتایج آن، راهنمای سیاست‌گذاران و دولتمردان برای حفظ رقابت باشد. وضعیت تمرکز در چند صنعت منتخب کشور براساس آمارهای سال ۱۳۸۲ چگونه بوده است؟

صنعت پتروشیمی

از ۱۴ مجتمع پتروشیمی که در سال ۸۲ در کشور وجود داشته‌اند، ۱۱ مجتمع فعال بوده‌اند، شامل:

